

Razpet od lastnih antitez med goethejevski kozmopolitizem in teorije o svobodi umetniškega ustvarjanja in pa te dramske diagnoze o brezizglednem stanju dejstev v lastni deželi ni Vidmar izgubil upanja v potencialno veličino malih narodov. Tako je našel svojo pravo pot in tako je deloval na čelu celega rodu in tako je dal vrsto estetskih in političnih prognoz, ki so ostale kot svetli datumi ne samo slovenske, temveč tudi naše skupne, jugoslovanske književnosti in kritike.

Miroslav Krleža

Prevedel F. Šafar

REFLEKSIJE

POSŁANSTVO PISATELJA*

Poslanstvo pisatelja. Mogoče zveni ta beseda za spoznanje prevzvišeno za današnja ušesa, vajena terminologije, ki je bolj konkretna in oprijemljiva. Vseeno pa mislim, da se v besedi poslanstvo skriva nekaj, mimo česar pisatelj ne more: globlji pomen njegovega pisateljevanja. Pisatelj se ukvarja z vprašanji vsakdanjega življenja, to pa še ne pomeni, da ta vprašanja obravnava s stališča vsakdanjosti. Ne, njegovo stališče je od vsakdanjosti odmaknjeno toliko visoko, da je z njega moč pregledati dosti obsežnejše prostore, kot jih vidi oko vsakdanjosti. Mogoče je ravno v tem del njegovega poslanstva? Kazati ljudem njihovo lastno življenje s stališča, ki je nad njim, vseeno pa ne izven njega? Kazati ljudem male nesmisle življenja z zrelšč njegovega velikega smisla, ki mu je ime prebujenje človečnosti v človeštvu.

Pamet vsakdanjosti temu prebujenju ni vselej naklonjena, včasih pa mu je celo sovražna — predvsem takrat, kadar je prebujenje človečnosti v človeštvu v nasprotju z interesi sredine, katere izraz ta pamet je. Kadar prevlada ta pamet v življenju tako dokončno, da se iz njega preseli tudi v umetnost, se umetnost spremeni v svoje nasprotje. Iz tiste sile, ki pomaga življenju pri spoznavanju samega sebe, se spremeni v silo, ki zavija življenje v meglo, sestavljeno iz nevednosti in predsodkov. Mali nesmisli življenja zakrijejo njegov veliki smisel, radost ustvarjanja pa se sprevrže v tlako vsakdanjosti. Ali je stanje umetnosti pri nas takšno, da bi mogle veljati te besede tudi zanj? Prepričan sem, da ne. Vseeno pa je treba omeniti, da je pamet vsakdanjosti, ki pozna le neposredno koristnost človekovega udejstvovanja, venomer na delu in da je zato umetnost vedno bolj ali manj ogrožena od nje. Seveda tudi pri nas, kajti tudi pri nas osnovni psihološki zakoni niso nehali delovati, čeprav so umetnosti priznane njene pravice do take mere, kot je to mogoče.

Vprašanje je, ali čas, ki v njem živimo, pospešuje ali zavira umetniško stvarjalnost. Mislim, da jo pospešuje in zavira obenem: pospešuje, ker je obseg stvari, ki nam jih prinaša v zavest, večji, kot je bil kdaj prej, zavira, ker si ljudje našega časa iščejo odgovorov na vprašanja lastne eksistence bolj v znanosti kot v umetnosti. Seveda je to le prehodni pojav in ni izključeno,

* Govor na občnem zboru slovenskih pisateljev 25. januarja 1961.

da se bo človek, razočaran nad pozitivistično vero v superiornost znanosti nad umetnostjo, kmalu znova vrnil k umetnosti kot tisti metodi spoznavanja, ki lahko prodre v vprašanja človeške eksistence globlje kot znanost. Morda je človek našega časa radoveden bolj, kot je bil človek katerekoli preteklega dobe, in da bo tudi zaradi tega znova odkril umetnost. In ne samo zaradi tega.

Človek je človek tudi zato, ker si želi lepote — ne le resnice. Izgnati lepoto iz življenja bi pomenilo isto kot izgnati z njo vred tudi resnico. Kajti človek, ki za svoj trud v iskanju resnice ne bi bil plačan tudi z lepoto, bi verjetno nehal iskati resnico, ker bi postalo njegovo življenje navzlic resnici, ki jo je dognal, le preveč pusto in siromašno. Kadar resnica ni združena z lepoto, se začne razkroj kultur, ker si človek ne more privoščiti resnice na račun lepote in lepote na račun resnice, ne da bi bistveno prizadel svoje življenje.

Verjetno pa je, da si bodo ljudje navzlic temu še dolgo zastavljali vprašanje o potrebnosti ali nepotrebnosti umetnosti v svetu strojev, strojnikov in formul. Pamet vsakdanjosti bo govorila, da je umetnost odveč, pamet, ki se zna povzpeti nad njo, pa bo govorila drugače. Človeku je sojeno, da si išče svojo podobo, in ker mu je sojeno tako, ne bo mogel nikoli mimo tistega ogledala, ki mu to podobo kaže osvetljeno od luči, ki prihaja iz njegovih lastnih globin. Kadar pa bo šel mimo tega ogledala, ne da bi se vanj ozrl, se bo moral vrniti k njemu, ker ga bo k temu gnala njegova sla po spoznanju lastnega bistva — bistva, ki mu ga umetnost razkriva dosti bolj neposredno in prepričevalno kakor znanost, tudi tista, ki se ukvarja s človekom. Razkriva zato, ker razpolaga s posebnim čutom, ki lahko registrira tudi najtežje dojemljive podobe človekovih dejanj in spoznanj.

Umetnost ima potemtakem pred seboj ravno tako veliko bodočnost kot človeštvo samo. Zaupajmo torej ne le v potrebnost svojega poklica, marveč tudi v pomembnost svojega poslanstva. Tudi nam, ki pišemo svoja dela v jeziku malega naroda, mora biti pred očmi ne le človek tega malega naroda, marveč tudi človek kot tak. Vsak od nas je državljani svoje domovine, obenem pa državljani sveta. In kot dober državljani sveta ne more biti ravnodušen do ničesar, kar se v tem svetu dogaja. Omejiti se samo na vprašanja svoje domovine in čakati, da nam o svetu, ki v njem živimo in mislimo tudi mi, povedo kaj bistvenega ljudje drugih večjih narodov, bi bilo škodljivo in nespametno. Lačni smo resnice in lepote. Čemu bi čakali, da prideta v nas od drugod, ko pa ju nosimo tudi sami v sebi? Izkopati ju moramo iz sebe in poslati v svet, da si tudi ta ob naši resnici in lepoti ogreje srce in izpraša vest. To je poslanstvo pisatelja, in ker smo pisatelji, v kolikor smo, tudi naše poslanstvo.

Matej Bor